

K rehabilitaci křížové chodby bývalého dominikánského kláštera v Českých Budějovicích

aneb 150 let teorie i praxe státní památkové péče na příkladu jedné nikoliv bezvýznamné památky

Petr PAVELEC

ANOTACE: Článek rekapituluje projekt rehabilitace křížové chodby bývalého dominikánského kláštera v Českých Budějovicích v letech 2004–2015. Současně na základě studia archivních pramenů připomíná předchozí záměry restaurování ambitu od roku 1865 a rovněž významné osobnosti ze sféry památkové péče a dějin umění a jejich názory i praktické přístupy k restaurování budějovické křížové chodby.

1

V období mezi roky 2004–2015 probíhal v několika etapách projekt rehabilitace křížové chodby bývalého dominikánského kláštera v Českých Budějovicích. Kromě důležitých nálezů, které zásadním způsobem rozšiřují poznání stavební historie a kulturně-historického významu někdejšího dominikánského konventu, poskytl projekt příležitost k poučné sumarizaci a bilanci téměř přesně 150 let trvajících peripetií teorie i praxe památkové péče ve vztahu k této významné památce.

Bývalý dominikánský klášter v Českých Budějovicích byl založen v roce 1265 současně s městem a budován postupně v několika stavebních etapách. Největšího rozkvětu dosáhl v poslední třetině 18. století, než byl rozhodnutím císaře Josefa II. zrušen. Tehdejší stav a rozsah klášterního areálu dokumentuje grafický list z roku 1774 podle kresby budějovického malíře Františka Jakuba Prokyše.¹ Na něm jsou dobře patrné barokně transformované budovy konventu, jehož jádro tvoří křížová chodba, zachovaná v interiéru z velké části ve

středověké podobě. Po odchodu dominikánů sídlila v klášteře do roku 1870 piaristická kolej a gymnázium a poté klášter spravovala kongregace redemptoristů.²

Od poloviny 19. století se klášterní areál včetně ambitu stále častěji ocital také v zorném poli znalců památek a pracovníků nově konstituované státní památkové péče. V roce 1858 zmínil budějovickou křížovou chodbu „s krásnou klenbou na zdobených konzolách a s bohatými kružbami ve dvou arkádách“ profesor archeologie a tehdejší konzervátor c. k. Centrální komise pro výzkum a péči o stavební památky Jan Erazim Vocel.³ O dva roky později, v roce 1860, publikoval studii o klášteře Ferdinand Břetislav Mikovec ve vlastivědném díle Starožitnosti a památky země České s vyobrazením severovýchodního nároží kvadratury od Josefa Vojtěcha Hellicha jako „nejkrásnější a nejlépe zachované části gotické křížové chodby“.⁴ V 70. letech ji znovu připomněl Bernard Grueber.⁵ Vyobrazení severovýchodního nároží křížové chodby se dvěma zachovanými

Obr. 1. České Budějovice, bývalý dominikánský klášter, pohled do křížové chodby ze severovýchodního rohového pole. Foto: Archiv NPÚ, ÚOP ČB, 2016.

■ Poznámky

1 Grafický list reprodukován např. v: Petr Pavelec, *Dominikánský klášter v Českých Budějovicích*, České Budějovice 2008, s. 2.

2 K sumarizaci informací o klášteře a související literatuře viz: Daniel Kovář – Roman Lavička, *Dominikánský klášter v Českých Budějovicích*, České Budějovice 2017.

3 Erasmus Wocel, Bericht über eine kunsthistorische Reise in Böhmen und Mähren, *Mitteilungen der K.K. Central-Commission III*, 1858, s. 144–149, 169–180 (zde s. 176).

4 Ferdinand Břetislav Mikovec, *Starožitnosti a Památky země České*, Praha 1860, s. 38n.

5 Bernard Grueber, *Die Kunst des Mittelalters in Böhmen*, Wien 1871–1877.

2

3

Obr. 2. České Budějovice, bývalý dominikánský klášter, pohled na „nejkrásnější a nejlépe zachované části gotické křížové chodby“, rytina Josefa Vojtěcha Hellicha. Převzato z: Mikovec (pozn. 4).

Obr. 3. České Budějovice, bývalý dominikánský klášter, pohled od severu do východního křídla křížové chodby na přičku z roku 1894. Foto: Karel Krejčí, archiv NPÚ, ÚOP ČB, 1986.

kružbovými okny bylo publikováno také v roce 1884 ve druhém svazku Ottových Čech.⁶

Po roce 1860 ale vyvolala zvýšenou pozornost především aktivita tehdejšího rektora budějovické piaristické koleje Placida Hammera, který inicioval opravu kláštera v souvislosti s blížícím se 600. výročí jeho založení. Plánované úpravy se měly týkat zejména klášterního kostela. Protože se při tom angažovala řada mimořádně významných osobností a během prací se velmi ilustrativně formovaly pozice i argumentace tehdy ještě „mladé“ státní památkové péče, stojí i záležitosti klášterního kostela za podrobnější připomenutí, přestože zde téma křížové chodby zní pouze okrajově.

Z dopisů tehdejšího konzervátora Centrální komise pro budějovický okres S. Lažanského⁷ vyplývá, že stavební úpravy v klášterním areálu byly komisí schváleny již v roce 1860, respekti-

ve nařízením komise ze dne 30. 8. toho roku mělo být schváleno zbourání dvou bočních kaplí při stranách presbytáře klášterního kostela.⁸ Z další torzovitě zachované korespondence plyne, že zmíněný rektor koleje se v listopadu roku 1862 obrátil na tehdejšího konzervátora Centrální komise pro Prahu a všeobecně respektovaného znalce památek Jana Erazima Vocela a požádal ho o „dobrozdání o historické a archeologické hodnotě piaristického kostela v Českých Budějovicích a jeho restaurování“ – Vocel to uvádí ve své zprávě adresované komisi.⁹ Ve stejném dokumentu komentuje návrhy chórových lavic, postranních oltářů a zejména hlavního oltáře pro klášterní kostel, který podle Vocela navrhl „vynikající umělec Ferstel“ a podle zachované signatury prováděl císařský dvorní řezbář Johann Rint.¹⁰ Vocel ale také v dopise konstatuje, bohužel mylně, že kaple na severní straně presbytáře byla druhotně přistavěna a měla by být odstraněna, čímž měla být uvolněna gotická okna presbytáře. Podle Vocela si zbourání kaple „zaslouží potlesk každého příznivce umění a starobylosti“. Při rekonstrukci gotických oken měly podle Vocela nové „kružby odpovídat stylu 13. století, ze kterého stavba pochází, a pokud se na dosud zachovaných gotických oknech v kostele nenachází žádná kružba, která by mohla posloužit

■ Poznámky

⁶ Čechy. Díl II., Vltava, Praha, Praha 1884, s. 227.

⁷ V archivním fondu vídeňské Centrální komise se zachovaly tři Lažanského dopisy, v nichž se podepisuje jako St. Lažanský nebo pouze Lažanský a hovoří o sobě jako o konzervátorovi pro Čechy nebo jako o konzervátorovi v přiděleném okrese. Bližší informace o této osobě se mi nepodařilo zjistit. S největší pravděpodobností se nejedná o člena šlechtického rodu Lažanských. Viz Národní archiv v Praze (dále NA), f. PÚ/R – Památkový úřad Vídeň, kart. 10, dopisy z 20. 6. a 26. 7. 1865. Za přepis a překlad většiny dále citovaných zpráv z fondu vídeňské Centrální komise děkuji Mgr. Alexandře Tesaříkové a Mgr. Michalu Kadlecovi.

⁸ Vzhled severní boční kaple před bouráním dokládá grafika Č. Maixnera, reprodukována např. v: Kovář – Lavička (pozn. 2), s. 189.

⁹ NA, f. PÚ/R – Památkový úřad Vídeň, kart. 10, dopis J. E. Vocela Centrální komisi ze dne 13. 8. 1863.

¹⁰ S největší pravděpodobností se jedná o architekta Heinricha Ferstela (1828–1883), který je autorem řady významných staveb ve Vídni i v Čechách a je považován za zásadního představitele historismu. Ferstel navrhoval mimo jiné také novogotický oltář pro kostel v Nezamyslicích, realizovaný posléze otcem Johannem a synem Josefem Rintem. Důležitým podporovatelem Rintů a jejich přítelem byl Adalbert Stifter, spisovatel, malíř a toho času konzervátor Centrální komise pro Horní Rakousy. Josef Rint snímá posléze Stifterovu posmrtnou masku a H. Ferstel je

jako vzor, tak v přilehlé křížové chodbě se dochovaly dvě arkády s původní výtečně provedenou kružbou, jejichž motivy by se daly při výzdobě oken v presbytáři vhodně použít“. Toto své doporučení Vocel posléze rozvedl do obecnější metodické roviny, když napsal, že „při posuzování a oceňování slohu napodobujícího gotiku může člověk buď nastolit požadavek, aby taková díla přísně a přesně odpovídala gotickým formám daného období, jehož individuální umělecký typus mají napodobit, nebo se člověk uspokojí tím, že tyto umělecké výtvoři všeobecně odpovídají gotice, aniž by se přitom soustředil na to, aby dodržel odraz přesně určeného časového období“. Vocelův odsudek domněle druhotných kaplí při presbytáři kostela pravděpodobně uspil jejich plánovanou destrukci. Při ní se ale objevily nálezy středověkých stavebních prvků a důkazy o původním spojení kaplí s presbytářem. Navíc došlo při postupujících pracích k objevu gotických nástěnných maleb v interiéru kostela. Obojí vyvolalo rychlý sled událostí, dokumentovaný částečně zachovanou korespondencí. Na nové nálezy upozornil konzervátor Lažanský v dopise c. k. místodržitelství ze dne 20. 7. 1865.¹¹ Ve stejný den vypravil Lažanský zprávu c. k. okresnímu úřadu v Českých Budějovicích, v níž uvádí, že plánovaná demolice kaplí vycházela z předpokladu, že kaple jsou mladšího původu. Nyní se ale mělo zjistit, že byly původně postaveny „v gotickém stylu, v 15. století přestavěny v tehdy převládajícím nevkusném stylu a nyní se pod rokokovou maskou ukázala gotická okna, klenební žebra a opěrné pilíře“. Práce proto musí být zastaveny až do rozhodnutí zvláštního komisaře, o jehož vyslání vídeňskou Centrální komisí žádá. O šest dnů později, 26. 7. 1865, se konzervátor Lažanský znovu obrátil dopisem na c. k. místodržitelství. Připomíná, že dne 8. 8. 1863 vydalo c. k. místodržitelství nařízení, aby okresní stavební úřady a magistráty sdělovaly příslušným konzervátorům památkové péče vše, co se týká ochrany památek. Lažanský si stěžuje, že toto nařízení není respektováno a že jeho úřední postavení konzervátora je zcela ignorováno. Poukazuje přitom právě na situaci neodborného nakládání s nástěnnými malbami a demolici kaplí v Českých Budějovicích, o které se měl dozvědět až prostřednictvím opožděných privátních informací. Lažanský píše, že se „cítí být povinován vznést obvinění k c. k. místodržitelství proti budějovickému stavebnímu úřadu a žádá místodržitelství, aby ještě jednou co nejnaléhavěji připomenulo, že každá zamýšlená oprava památek má být včas nahlášena zainteresovanému konzervátorovi tak, aby se mohl včas k postupu vyjádřit a předcházet tím poškození památky“.

Ještě před Lažanským intervenoval ve věci kláštera budějovický korespondent Centrální komise František Stulík.¹² Komise mu dne 10. 7. 1865 zaslala spěšnou telegrafickou depeši, že ve věci bouraných kaplí a nálezu maleb by bylo žádoucí obrátit se na konzervátora pro Čechy hraběte Františka Thuna. To se pravděpodobně stalo, neboť Thun již 15. 7. píše komisi, že ho „včera večer navštívil konzervátor profesor Vocel, aby požadoval intervenci za uchování postranní kaple Piaristického kostela (...)“. Řekl mi, že již před 8 dny o této záležitosti podal zprávu a od obchodníka pana Stulíka v Budějovicích opět obdržel důrazné psaní, ve kterém mu oznamuje, že Komise, jak se zdá, velmi nešťastně rozhodla o restaurování kostela, a s výjimkou pana rektora se všichni vyslovili pro demolici a stejně tak pro odstranění nástěnných maleb v kostele nalezených a chtějí to prosadit proti vůli lidí, kteří mají zájem na zachování kaple a maleb“.¹³ Dále Thun apeloval na Centrální komisí, aby urychleně vyslala experta, který by věc posoudil. Komise reagovala přímo osobou svého prezidenta Josefa Alexandra Helferta, jenž „v této záležitosti, které musí Komise přikládat největší význam“, písemně požádal o pomoc vysoce respektovaného znalce, architekta a vrchního stavitele dómu sv. Štěpána ve Vídni Friedricha Schmidta, aby buď „on sám odcestoval do Českých Budějovic, nebo jmenoval někoho jiného, jemuž by taková mise mohla být s klidem svěřena“. Schmidt obratem doporučil písemně svého žáka a pomocníka ve vídeňské huti sv. Štěpána, českého rodáka Josefa Mockera. Ten neprodleně navštívil České Budějovice a provedl zde podrobné šetření na místě. Ve své zprávě Komisi ze dne 8. 8. 1865 doporučil nalezené malby restaurovat.¹⁴ Dále doložil proti původnímu názoru J. E. Vocela, že kaple na severní straně presbytáře, upravená „renesančně“ Baltazarem Maradasem, stejně jako protější jižní kaple, byly postaveny jako původní součást středověkého kostela. Kvůli již pokročilé destrukci je ale doporučil zbourat, i když připustil, že severní kapli by bylo možné při minimálních nákladech obnovit do původního vnějšího vzhledu. Dále Mocker referoval, že v křížové chodbě kláštera se „nacházejí cenné náhrobní kameny, které je třeba přemístit na vhodné místo“ a že „vstup do křížové chodby byl přestaven nepěknou renesanční vestavbou [Renaissancebau]. Stejně tak hudební kůr v kostele a celá střední loď s výjimkou klenebních žeber jsou renesančně přetvořeny těžkopádnými pilíři“. V závěru své zprávy Mocker uvádí, že „při nepochybném přání obyvatelstva kostel zcela restaurovat by bylo žádoucí, aby to bylo provedeno se správným porozuměním architektuře a aby se předešlo dalšímu nešťastnému restaurování“. Stojí za

pozornost, že již v této Mockerově zprávě se kromě jiného objevují dvě témata, která budou v následujícím století předmětem názorových roznic mezi osobami zainteresovanými ve správě kostela i v památkové péči. Jedná se o nakládání s dochovanými náhrobními kameny a řešení vstupu do ambitu z dnešního Piaristického náměstí přes barokní vestibul, nazývaný Mockerem „nepěknou renesanční vestavbou“, z něhož se přechází do severního křídla středověké křížové chodby, sakristie klášterního kostela a chodby barokně transformovaného konventu.

Z hlediska umělecko-historické terminologie a metodologie památkové péče stojí za povšimnutí, že ani profesor J. A. Vocel, ani architekt Mocker a stejně tak konzervátor Lažanský, o jehož školení není nic známo, nedisponovali hlubším pochopením pro umělecké a památkové hodnoty historicky mladších staveb. Proto Vocel nejdříve „tleská“ odstranění kaple v domněnku, že jde o mladší přístavbu, a posléze obhajuje její zachování nikoliv kvůli zachovanému stavu, nýbrž z důvodu gotického původu. Proto také Lažanský píše o „nevkusném stylu“ 15. století. Mocker i Vocel dobově terminologicky relativně poučeně referují o „renesančních“¹⁵ úpravách kláštera ve smyslu tehdy se rodící periodizace dějin umění. Tu patrně studovali z široce rozšířených příruček klasika berlínské školy dějin umění Franze Theodora Kuglera (1808–1858) a Jakoba Burckhardta (1818–1897). V jejich terminologii stylový vývoj končil renesancí, po níž následoval již pouze styl „moderní“. Teprve o dvě generace mladší Heinrich Wölfflin (1864–1945) „objevil“ pro dějiny umění baroko jako plnohodnotný umělecký styl.¹⁶ Vocel i Mocker tedy znají pojem renesance, používají ho ke stylovému určení památek v dnešní terminologii renesančních i barokních. Je jim ale spíše synonymem úpadku

■ Poznámky

autorem návrhu pomníku A. Stiftera nad šumavským Plešným jezerem. K tomu viz: Benno Ulm, *Johann und Josef Rint: Die Bildschnitzer Adalbert Stiffters. Zur Ausstellung im Schloßmuseum Linz*, Linz 1968.

¹¹ Viz pozn. 7.

¹² K osobnosti F. Stulíka (1818–1890) a jeho angažmá proti bourání kaplí viz také: Michal Kurz, František Stulík: vlastenec, sběratel a ochránce budějovických památek, *Jihočeský sborník historický* LXXXIV, 2015, s. 218–242.

¹³ NA, f. PÚ/R – Památkový úřad Vídeň, kart. 10, dopis Františka Thuna Centrální komisí ze dne 15. 7. 1865.

¹⁴ NA, f. PÚ/R – Památkový úřad Vídeň, kart. 10, dopis Josefa Mockera Centrální komisí ze dne 8. 8. 1865.

¹⁵ Ve skutečnosti se jedná o barokní úpravy.

¹⁶ K tomu viz např.: Jiří Kroupa, *Školy dějin umění. Metodologie dějin umění 1*, Brno 2010, s. 135n.

4

ve srovnání s gotickými stavbami a představuje styl, jehož památky nevyžadují zvýšenou ochranu. Proto Mocker u kaplí preferuje jejich rekonstrukci do původní, tj. typizované neogotické podoby. Vocel se nezdráhá doporučit rovnou zbourání a Lažanský sice usiluje o zachování, pouze ale kvůli gotickému původu kaplí. Jejich názor i pracovní metody byly zcela pod vlivem tehdy široce rozšířeného purismu, který by ale bylo chybou vnímat jako nutnou dobovou determinaci a jediné tehdy existující památkářské paradigma. Například již výše uvedený klasik dějin umění F. T. Kugler formuloval v roce 1850, tedy 15 let před restaurováním budějovického kláštera, přesvědčení zcela odlišné, jehož nadčasový obsah stojí za rozsáhlejší citaci. Kugler zastával a důsledně propagoval názor, že „bytošným prvkem památek je jejich historický stav – způsob, jakým jim vtiskla svou pečeť často řada staletí. Je třeba se při tom veškerém restaurování mít na pozoru, aby bylo z toho všeho co možná nejméně smazáno! Je nešťastným pedantským nadšenectvím, pokud stará stavební díla všude dáváme do jejich původního stavu. V nejlepším případě tím získáme doklad pro malý časový bod umělecko-historické vědy, ale všem pozdějším historickým epochám, které si památku rovněž braly za svou, je učiněno trpké bezpráví a divákovi je svazek, který jej má spojit s dílem, rozbit a jeho osobní účast je zásadně otupena. Kdo nezůstal strnule na té či oné části umělecko-historických studií, kdo naopak stojí na výši historického nazírání, protože má srdce otevřené pro celou minulost, cítí svou současnost a předvídá budoucnost, pro toho mají jednotli-

vě proměny, které staletí s jednotlivými památkami provedla, tutéž hodnotu. Cit, který se navrácí k vyšší harmonii a k jednoduché přirozenosti, nemůže být nijak poraněn, pokud je gotické fasádě představen portál v renesančním stylu, anebo románský vnitřek je opatřen rokokovou dekorací“.¹⁷

Ve stejné době se proti puristickému restaurování vyslovoval mimo jiné i anglický historik umění John Ruskin (1819–1900). Známost a vliv jeho názorů na území habsburské monarchie v době počátků působení Centrální komise byly ale minimální.

Rektor Placidus Hammer dokončil tedy posléze jubilejní opravy kláštera, při nichž nedošlo k doporučenému restaurování zjištěných středověkých maleb v kostele, a naopak došlo k demolicí původně gotických kaplí, včetně jejich mladších a kulturněhistoricky cenných úprav a doplňků.¹⁸

V roce 1886 se do Českých Budějovic přestěhoval z Kutné Hory tehdy třiatřicetiletý historik umění Josef Braniš (1853–1911).¹⁹ Od roku 1888 vykonával v budějovickém okrese funkci konzervátora Centrální komise a mimo jiné se výrazně angažoval při úpravách křížové chodby dominikánského kláštera. Braniš se vzhledem ke své profesní inklinaci ke středověkému umění o klášter zajímal od počátku svého působení na jihu Čech. Krátce po svém příchodu do Budějovic publikoval drobnou studii o klášterním kostele a křížové chodbě kláštera²⁰ a samostatnou kapitolu věnoval klášteru také v soupise památek budějovického okresu, vydaném v roce 1900.²¹ Současně se

Obr. 4. České Budějovice, bývalý dominikánský klášter, severovýchodní nároží křížové chodby. Foto: Archiv NPÚ, 1912.

ale jako konzervátor památkové péče věnoval přípravě projektu restaurování kláštera i praktickému památkovému dozoru v průběhu realizovaných prací. Toto jeho angažmá je zčásti doloženo zachovanou korespondencí. V dopise vídeňské Centrální komisi ze dne 8. 5. 1891²² se Braniš zmiňuje o blíže neurčeném dokumentu č. 464 týkajícím se budějovického kláštera, prosí, aby se této záležitosti věnovala pozornost, a slibuje zaslat podrobný popis objektu s nezbytnými výkresy a fotografiemi. V dalším zachovaném dopise Centrální komisi ze dne 27. 1. 1892 Braniš sděluje, že c. k. ministerstvo pro kult a vyučování shledalo potřebnost „slohově správného restaurování celého kostela a křížové chodby“²³ budějovického kláštera a za tím účelem poskytlo dotaci 8 576 guldenů 5 krejcarů. Její využití měl garantovat a kontrolovat osobně Braniš a jím řízená komise. Podle Branišova dopisu Centrální komisi ze dne 15. 7. 1893 ale práce nepostupovaly žádoucím tempem a křížové chodby se zatím nedotkly. Její stav popisuje Braniš v dopise ze dne 21. 4. 1894. Uvádí, že v přízemí kláštera byly až do září 1893 umístěny některé učebny české obecné školy. Od doby jejího vystěhování měly ale tyto prostory být prázdné a nevyuži-

■ Poznámky

17 Ibidem, s. 144.

18 Původní středověkou kapli sv. Kateřiny na severní straně kněžiště přestavěl v roce 1633 císařský generál a tehdejší držitel zámku Hluboká Baltazar Marradas, zaslavil ji Panně Marii a nechal do ní přenést uctívaný obraz Panny Marie Budějovické. V 19. století byl obraz přenesen na hlavní oltář klášterního kostela a kaple zasvěcena Josefu Kalasantskému, zakladateli řádu piaristů.

19 K osobě Josefa Braniše viz např.: Vladimír Denkstein, O památku Branišovu, *Jih: čtvrtletník pro poezii, kulturu a vědu* I, 1934–1935, s. 50–54. – Zdeněk Wirth, O Josefu Branišovi – činnost vědecká, *Časopis společnosti přátel starožitností českých* XX, 1912, s. 1–7 (zde také jeho zevrubná bibliografie).

20 Josef Braniš, *Klášterní chrám Obětování Panny Marie v Českých Budějovicích*, České Budějovice 1887.

21 Josef Braniš, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém, Politický okres česko-budějovický*, Praha 1900.

22 NA, f. PÚ/R – Památkový úřad Vídeň, kart. 10, dopis Josefa Braniše ze dne 8. 5. 1891. Ve stejné složce jsou uloženy i další citované Branišovy dopisy.

23 Mimo jiné Braniš navrhoval regotizovat barokně upravené arkády mezi hlavní a vedlejšími loděmi, regotizovat okna v severní boční lodi a v jižním křídle transeptu.

té s výjimkou severního křídla křížové chodby, z něhož se dvěma vstupy vcházelo do klášterního kostela. Další tři křídla byla otevřená, nehlídaná a veřejnost je využívala „zvláště večer k ohavnému znesvěcení, nemravným dostaveníčkům nebo nebezpečným setkáním“, o čemž se měl Braniš sám osobně přesvědčit. Nevyhovujícímu stavu se mělo zabránit oddělením tří nevyužívaných křídel kvadratury. Braniš uvádí, že objevil určité stopy po tom, že prostory křížové chodby byly rozděleny kvůli klauzuře již za působení dominikánů a že také tehdy v klášteře činní redemptoristé usilují o takové „klauzurní“ oddělení. V závěru dopisu navrhuje provést přepážky pomocí cihlových přiček a ujišťuje, že se osobně postará, aby při tom nedošlo k poškození gotické křížové klenby.

Přičky byly následně skutečně vybudovány; jedna mezi druhým a třetím polem východního křídla ambitu od severu, druhá mezi rohovým severozápadním polem a prvním polem západního křídla.²⁴ Branišův dobrý úmysl zamezit devastaci nevyužívaných prostor křížové chodby splnil možná krátkodobě svůj cíl. Z dlouhodobého hlediska ale poznamenal křížovou chodbu velmi negativně. Ve svém důsledku totiž zamezil celostnímu vnímání křížové chodby, způsobil v následujících desetiletích její různorodé využívání, a tím i rozdílný a většinou bohužel čistě účelový neadekvátní přístup k úpravám vzájemně funkčně i fyzicky oddělených částí.

Branišovy další aktivity v klášteře dokládá jeho zpráva ze 17. února roku 1904. Sděluje v ní Centrální komisi, že podle povolení c. k. ministerstva pro kult a vyučování byla v roce 1903 provedena rekonstrukce dvou oken a dlažby v klášterním kostele. Při ní byly vyjmuty náhrobní desky z podlahy trojlodí i z dalších míst, zmiňované již Mockerem, a podle jeho instrukce měly být ušetřeny a uchovány pro budoucnost. Protože nebylo možné umístit je kvůli mobiliáři ke stěnám kostela, nechal je Braniš upevnit ke zdem barokního vestibulu křížové chodby a v navazující části východního křídla křížové chodby. Dva náhrobní kameny byly osazeny k přičce u druhého pole východního křídla kvadratury, provedené podle Branišovy instrukce z roku 1894. V dopise z roku 1904 Braniš popisuje další práce uskutečněné v klášterním kostele a dále uvádí, že „*křídlo křížové chodby sousedící s kostelem a veřejností používané jako přístup do klášterního kostela mělo zčásti z cihel, zčásti z cementu sestávající velmi opotřebovanou podlahu. Tak si vydobyl, že tato podlaha rovněž dostala trvalou žulovou dlažbu, při kteréž příležitosti obec Budějovice nechala vyčistit a upevnit silně poškozené a sesutím hrozící kružby zachovalé ve dvou rohových oknech křížové chodby*“.

s chybějícími díly a zazděnými dolními partiemi je dobře zřetelný na fotografii této části kláštera, publikované roku 1900, tedy ještě před zmiňovanou opravou, v Branišem zpracovaném budějovickém soupisu památek.²⁵ Zmiňovaná žulová dlažba slouží v severním křídle ambitu do současné doby.

Další zprávu o křížové chodbě napsal Braniš Centrální komisi dne 2. 5. 1904. Uvádí, že severní křídlo, které sousedí s kostelem, mělo dostat nový nátěr. Když ale zedníci začali stěny čistit škrabkou, objevily se v klenebních čelech fragmenty nástěnných maleb. Konzervátor se dostavil na místo rovnou ze svého školního vyučování na budějovické reálce, provedl obhlídku nálezů a konstatoval, že se jedná o malby z období od 14. do 16. století, které ale z důvodu fragmentárního stavu nelze blíže identifikovat. Nejlépe měl být zachovaný blíže neurčený německý nápis, podle Braniše z druhé poloviny 16. století. Braniš žádal o instrukce, jak s fragmenty naložit. Za pět dnů poté Braniš znovu referoval Centrální komisi, že po dalším odstranění omítek a nátěrů bylo možné některé nálezy blíže identifikovat. Sděloval, že v jednom klenebním poli se zachoval votivní rodinný obraz z doby kolem roku 1600, v druhém poli fragmenty Ukřižování z roku 1475 a v dalším poli nápis v latinské minuskuli, z něhož přečetl pouze letopočet 1475. Braniš dále uvádí, že i pokud by nebylo možné malby restaurovat, musí být přinejmenším ponechány a prezentovány v dochovaném stavu.

Další důležité záležitosti se projednávaly v roce 1908. Podle Braniše vyjádřil tehdejší rektor redemptoristické koleje záměr zasklít okna severního křídla křížové chodby a toto křídlo opatřit zá dveřím kvůli zlepšení tepelných podmínek v kostele. Tento záměr Braniš „*princiálně*“ odmítl, neboť „*1. velké gotické arkády tohoto křídla křížové chodby nebyly nikdy zasklené a samotné zasklení by muselo mít za následek zničení jejího rázu. 2. Umístěním zá dveřím by byl zcela zkažen nejmalebnější pohled v křížové chodbě a naši umělci by byli připraveni o nejhezčí budějovický námět. 3. Taková úprava není absolutně z bezpečnostních ohledů přípustná. Kostel je nedělní a sváteční dny od šesti ráno do sedmi večer přeplněn věřícími a po každé mši a po každé bohoslužbě pravidelně nastává nepopsatelná tlačnice, která nyní hrozí nebezpečím zvláště u jediného východu z křížové chodby, do kterého vedou dva vchody z kostela. Pokud by měl být také tento vchod ještě zúžen pomocí zá dveřím, tak by byla katastrofa jistě nevyhnutelná, o což se úctyhodně otcové málo starají. 4. V kostele není a nebude dostatečně postaráno o větrání. Množství vlhkosti vznikající z vypařování se odráží na stěny v takovém množství, že se na klenbách v zi-*

5

Obr. 5. Josef Braniš (1853–1911), historik umění, gymnaziální učitel, v letech 1888–1908 c. k. konzervátor památkové péče II. sekce pro okresy České Budějovice, Kamenice nad Lipou, Jindřichův Hradec, Pelhřimov, Tábor, Třeboň. Foto: Archiv NPÚ, ÚOP ČB.

mě často vytvořila námraza a vlhkost vše ničí. Pokud by křížová chodba měla skrze zasklení, zá dveřím a křídlové dveře zahradit průnik čistého vzduchu, zůstal by kostel vůbec bez větrání, což jak ze zdravotnických ohledů, tak i v zájmu zachování stavby a vnitřního zařízení není přípustné“.

Z korespondence v dalších letech vyplývá, že zmiňovaným zá dveřím se měl oddělit barokně upravený vestibul, který Mocker nazýval nepěknou renesanční vestavbou, v místě styku s gotickou klenbou rohového severovýchodního pole ambitu. Od roku 1903 tam byly umístěny z Branišova podnětu náhrobní kameny.

Roku 1908 ukončil Josef Braniš své působení v Českých Budějovicích. Z hlediska památkové péče byla jeho předností především praktická znalost jihočeských památek, získaná často z první ruky během jejich restaurování. Pro stále ještě plně neetablovaný obor byla důležitá jeho neúnavná snaha o popularizaci

■ Poznámky

24 Vybudování přiček v této době potvrzuje i stratigrafie omítek a nátěrů zjištěná restaurátorským průzkumem v roce 2009: Jiří Čech, *Dodatek k restaurátorskému průzkumu západního ramene křížové chodby bývalého dominikánského kláštera v Českých Budějovicích* (nepublikovaný strojopis uložený v archivu NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, arch. č. RZ 3820), České Budějovice 2009.

25 Braniš (pozn. 22), s. 51.

památek, projevující se kromě praktické činnosti konzervátora pilným publikováním, veřejnými přednáškami a poznávacími výlety. Názorově a metodologicky Braniš stál ještě částečně na pozicích purismu. Mimo jiné velmi frekventovaně užíval dobově etablovaný pojem *stylově správné restaurování* (stylgemäß Restauraton), často dokonce v akcentované formě *radikálně stylově správné restaurování* (durchgreifende stylgemäß Restauraton). Na druhou stranu byl v době kolem roku 1900 schopen vnímat nové trendy v památkové péči a překvapivě pozitivně většinou hodnotil i památky mladších historických epoch, včetně doby historismu a eklekticismu, v níž žil. Podle Braniše eklekticismus „*používá všech historických slohů, studia života a přírody, (...) styků mezinárodních, moderních pokroků technických, aby dle potřeby a vkusu vyhověl zálibě v umění, která se bohudík stává obecnou*“.²⁶ I při relativně objektivním pohledu na vývoj umění a hodnotu historicky mladších památek ale neskrýval svou osobní náklonnost ke středověku i jeho romantickým revivalům, reagujícím na „*neplodný a nesnášenlivý klasicismus*“ a reflektujícím národní cítění „*všude se probouzející, ježto národové si počali vážit své vlastní minulosti*“. Branišovo romantické nadšení se projevovalo i jeho pozitivním hodnocením neogotických kostelů nebo „*nádherných zámků Hluboká, Sychrov a Žleby*“.²⁷ Branišův názorový svět mezi purismem a moderní památkovou péčí je dobře zřetelný i v jeho hodnocení mobiliáře budějovického klášterního kostela, když píše Centrální komisi, že prohlédl „*pět skrz naskrz ztrouchnivělých a zřícením hrozících postranních oltářů, které nemají žádnou uměleckou hodnotu s výjimkou oltáře Zesnutí sv. Josefa s obrazem od jezuity Ignáce Raaba*“. Tyto oltáře nechal Braniš deponovat v klášteře a navrhl jejich umístění do státního nebo diecézního muzea. Na místě je poté nahradily oltáře neogotické. V případě rokokové kazatelny, skříňě barokních varhan a kostelních lavic ale Braniš s respektem k historicky mladším artefaktům konstatuje, že „*sem tam člověk zaslechne, že by mohly být nahrazeny novou gotickou prací. Již ale letmý pohled ho ujistil, že jsou to předměty hodné uchování a o jejich odstranění nemůže být řeč*“. Obrazně řečeno stál Josef Braniš přede dveřmi rieglovského moderního kultu památek, které sice viděl, ale dokořán neotevřel.

Na pozici c. k. konzervátora v budějovickém okrese nahradil v roce 1908 Josefa Braniše profesor František Valentin Schmidt.²⁸ Schmidtův přístup k památkové péči byl z důvodu jeho profesního i osobnostního profilu pragmatičtější a vstřícnější k provozním požadavkům správy kláštera. Lze tak soudit podle zachovaného do-

pisu Centrální komisi ze dne 25. 4. 1909.²⁹ V něm se po dohodě s rektorem redemptoristické koleje, jímž byl tehdy P. Karel Kanda, vyslovuje k dlouhodobějším plánům úprav v budějovickém klášteře, motivovaným mimo jiné přípravami na oslavy 500. výročí přenesení obrazu Panny Marie Budějovické do klášterního chrámu. Mimo jiné je zajímavé, že plánovanou výmalbu kostela konzultoval rektor Kanda³⁰ s tehdy velmi respektovaným beuronským umělcem bratrem Pantaleonem,³¹ který v Českých Budějovicích devět let předtím koncipoval kompletní uměleckou výzdobu kostela řádu petrinů,³² a osobně také ve Vídni s Maxem Dvořákem, tehdy profesorem dějin umění a generálním konzervátorem Centrální komise. V rámci těchto záměrů konzervátor Schmidt doporučil provést v klášterním kostele kromě jiného dlaždicové obklady stěn, tehdy velmi módní šamotovou dlažbu na podlahu a instalaci elektrického ventilátoru za účelem eliminace vlhkosti. Dále navrhoval opravy oken v presbytáři kostela a jejich zajištění drátěným pletivem, neboť „*jsou velmi často rozbíjeny milými uličníky (lieben Gassenjugend)*“. Schmidtův více prakticky než pietně orientovaný přístup k památkové péči je zřetelný i podle jeho názorů na mobiliář klášterního kostela. Branišem hájené kostelní barokní varhany „*bez zvláštní umělecké ceny*“³³ navrhuje renovovat s tím, že jejich výzdobu včetně sochy Budějovické Panny Marie doporučuje předat „*státnímu Muzeu*“. Vyslovuje se také ke křížové chodbě a z jeho dopisu vyplývá, že nástěnné malby, které byly v severním křídle odkryty za působení Josefa Braniše v roce 1904, zůstaly patrně bez potřebného restaurování, jak i Braniš výslovně připouštěl. Jejich stav se ale podle Schmidta za uplynulých pět let výrazně zhoršil a „*je žádoucím jejich odstranění. Od jejich odkrytí již tak vybledly a staly se tak nerozpoznatelné, že kromě několika barevných fleků může být vidět pouze vápna zbařená, rozsekaná a špinavá stěna*“. Konkrétní písemný pokyn stran dalšího postupu se zatím nepodařilo dohledat. Podle historických fotografií a zachovaného stavu nechala ale patrně správa kostela se souhlasem konzervátora Schmidta malby zakrýt omítkou s výjimkou obrazu v prvním klenebním poli vlevo od hlavního vstupu do kostela, kde se podle Branišovy zprávy zachoval votivní obraz z doby kolem roku 1600. S Branišovou datací lze souhlasit i v současné době a z hlediska funkce a obsahu se jedná o malovaný epitaf s námětem Zákon a milost.³⁴ Vzhledem k tomu, že i v současné době (2017), tj. po více než sto letech po odkrytí a opakovaném restaurování, je obraz zřetelný a obsahově identifikovatelný, je nutné brát s rezervou Branišovu zprávu, že „*zcela nic ze sta-*

rych maleb nezbylo“, a už vůbec nelze souhlasit s negativním hodnocením konzervátora Schmidta, zejména když vezmeme v úvahu, jak bude uvedeno v následujícím textu, že po sto letech byly v roce 2010 znovu odkryty a restaurovány i další tehdy zakryté a podle zpráv konzervátorů vlastně neexistující malby.

Kromě hodnocení fragmentů maleb doporučil Schmidt také „*restaurování zachovalé části hezké křížové chodby: odkrytí žeber a svorníků (stejně jako na nich se nacházejících znaků různých dobrodinců) a nahrazení dřevěné mříže na oknech v křížové chodbě mříží železnou*“. K navrhovanému odkrývání žeber a znaků na štětstí tehdy patrně nedošlo. S největší pravděpodobností by při tom ve shodě s tehdejší i pozdější praxí byly odstraněny zachované vrstvy středověké polychromie. Dopadlo to spíše naopak, podle fotografií z doby po roce 1910 je patrné, že stěny i architektonické články včetně žeber a svorníků byly opatřeny bílým vápenným nátěrem. K zásadní a v následujících letech opakovaně kritizované změně došlo ale ve věci zasklení oken. Ta nebyla dříve zasklená, jak uvádí i Braniš, ale opatřená jakýmsi plůtkem, viditelným částečně na fotografiích v Branišově soupisu památek³⁵ a lépe

■ Poznámky

26 Josef Braniš, *Katechismus dějin umění*, Praha 1896, s. 262.

27 Ibidem, s. 261.

28 František Valentin Schmidt (1863–1927), člen cisterciáckého konventu ve Vyšším Brodě, řádový kněz, profesor českobudějovického německého gymnázia, historik a archivář, autor řady historických prací, zejména z jihočeského prostředí

29 NA, f. PÚ/R – Památkový úřad Vídeň, kart. 10, dopis F. V. Schmidta ze dne 25. 4. 1904. Ve stejné složce jsou uloženy i další citované Schmidtovi zprávy.

30 NA, f. PÚ/R – Památkový úřad Vídeň, kart. 10. Podrobnosti o záměrech malířské výzdoby kostela uvádí rektor Kanda v dopise Centrální komisi ze dne 23. 3. 1909.

31 Řádový bratr Jaroslav Pantaleon Major (1869–1936) byl členem Emauzského kláštera a hlavním z představitelů tzv. beuronské umělecké školy. Původně působil jako grafik, ale po vstupu do kláštera se začal věnovat také dalším výtvarným technikám. Pracoval na výzdobě řady chrámů v Čechách i v zahraničí.

32 Eva Muroňová – Tomáš Cyril Havel, *Hle, přibýtek Boží mezi lidmi. Kostel Panny Marie Růžencové v Českých Budějovicích*, České Budějovice 2008.

33 Jedná se o nástroj z roku 1676, dílo budějovických varhanářů Mikuláše Christeindla a Bernarda Wollerse, které podle dobových svědectví patřilo k nej kvalitnějším v Čechách.

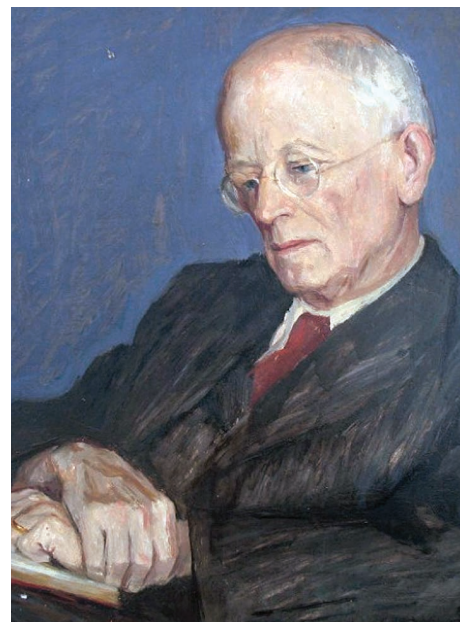
34 K tématu viz např.: Magdalena Nespěšná Hamsíková, *Lucas Cranach a malířství v českých zemích (1500–1550)*, Praha 2016, s. 131n.

Obr. 6. František Valentin Schmidt (1863–1927), kněz, historik, gymnaziální učitel, v letech 1908–1912 c. k. konzervátor památkové péče II. sekce pro okresy Kaplice, Český Krumlov, České Budějovice, Prácheň a Sušice. Foto: Archiv NPÚ, ÚOP ČB.

Obr. 7. Rudolf Hönigschmid (1876–1967), historik umění, od roku 1912 zemský konzervátor pro německé oblasti Čech, v letech 1925–1936 přednosta Státního památkového úřadu. Převzato z: Otakar Kirsch, *Podobizny významných představitelů německo-moravského muzejnictví. Německé muzejnictví na Moravě (disertační práce), Seminář dějin umění FF MU v Brně, Brno 2008, s. 263.*

6

7

na grafice z Ottových Čech.³⁶ Podle zmíněných vyobrazení se zdá, že se jednalo o mříž železnou, nikoliv dřevěnou, jak uvádí Schmidt. Je ale možné, že okna křížové chodby měla výplň dvojího druhu, částečně kovovou a částečně dřevěnou, jak naznačuje zmiňovaná rytina z Ottových Čech, kde je průhledem z východního křídla vidět výplně oken v severním křídle, které mají tvar spíše dřevěného plotu, pokud se ale lze spoléhat na přesnost grafiky. V každém případě došlo v této věci ke změně. Všechna okna křížové chodby byla vyplněna rámy z válcovaných železných profilů a zasklena. Toto řešení pak přetrvávalo i přes opakovanou kritiku a pokusy o revizi, jak vyplývá z následujícího textu, až do 21. století.

I v tomto případě stojí za pozornost rozdílný přístup dvou konzervátorů památkové péče v rozmezí jednoho desetiletí. Na jedné straně památkářsky relativně konzistentní Braniš, který redukuje představy rektora koleje a proti zasklení oken argumentuje z hlediska bezpečnosti, klimatu i estetiky, na druhé straně jeho nástupce Schmidt, který bez zdůvodnění a ve shodě s rektorem zasklení oken podporuje.

Se zasklením oken souvisel i záměr vybudování zádveří, diskutovaný a odmítnutý již konzervátorem Branišem. Celou věc shrnuje s více než šestiletým časovým odstupem dopis zemského konzervátora Rudolfa Hönigshmidy z 28. 12. 1916, adresovaný c. k. pražskému místodržitelství.³⁷ Hönigshmid nejdříve uvádí, že podle předložené skici má být v prvním klebebním poli křížové chodby vybudováno zádveří v neogotických formách. Připomíná, že tento záměr byl předmětem jednání už v roce 1909 a byl zamítnut s tím, že zádveří může být situováno jedině u předních dveří do kostela (myslí se tím barokní vstup z dnešního Piaristického náměstí do vestibulu konventu), přičemž mají být zachována stará křídla dveří a „pěkné mříže“ světlíku. Znovu se o věci jednalo v roce 1913 a 1914 a proti záměru byly „vzneseny památkové i estetické pochybnosti“, tj. že by zádveřím byl „zcela zásadně poškozen neruše-

ný pohled do pěkné křížové chodby“. Mezitím ale, jak píše Hönigshmid, nechala správa kostela zasklít dříve volně otevřená okna křížové chodby. Rektor kostela se přitom „navždy“ zřekl záměru vybudovat zádveří, protože to po zasklení oken nebylo již provozně potřebné. Konzervátor Hönigshmid se proto pozastavuje nad tím, že navzdory tomuto zřeknutí správa kostela znovu o vybudování zádveří usiluje. Zdůrazňuje, že za žádných okolností nemůže památková péče akceptovat vybudování zádveří, a to mimo jiné také proto, že i tak už byl „pěkný pohled do křížové chodby zohyzen nešťastným zasklením arkád, volným vedením drátů elektroinstalace a opakovaným přebílením kamenných prvků“. Popisovaný stav křížové chodby je dobře viditelný na zachované fotografii,³⁸ kde jsou vidět dráty elektrického vedení přímo ve vrcholech kleneb, přebílené architektonické články i torzálně zachovaná nástěnná malba – epitaf s námětem Zákon a milost v prvním poli vlevo od vstupu do kostela, ponechaný jako jediný odkrytý obraz po opravách v roce 1904.

Současně s výše uvedenými zásahy došlo pravděpodobně také k vyzdění další příčky v křížové chodbě, tentokrát mezi druhým a třetím polem západního křídla.³⁹ Vznikla tím malá místnost velikosti jednoho pole ambitu se vstupem do sálu v přilehlém traktu budovy konventu, ohraničená z jihu novou příčkou a ze severu zdí z roku 1894. Důvod vybudování příčky se zatím nepodařilo objasnit, je ale pravděpodobné, jak naznačoval v roce 1894 již Josef Braniš, že si ji vyžádaly provozní potřeby v klášteře působících redemptoristů, jejichž počet se mezi roky 1893–1912 zdvojnásobil.⁴⁰

Konzervátor Schmidt zastával odlišný názor než jeho předchůdce také ve věci opakovaně zmiňovaných náhrobků. Braniš je nechal přemístit z pietních důvodů a s ohledem na praktické možnosti ke stěnám vestibulu křížové chodby, zatímco Schmidt ve výše citovaném dopise navrhuje „odklizení těchto náhrobních kamenů do boční chodby, kde méně překážejí!“. Podle Schmidta „náhrobní kameny nebyly zazděny, nýbrž pouze připevněny pomocí železných skob u stěny ve spěchu – velké a malé, tlusté a tenké vedle sebe, takže pěkný dojem z křížové chodby se právě díky nim ničí“.

Vcelku je patrné, že práce v klášterním areálu realizované v době působení konzervátora Schmidta⁴¹ neprobíhaly z hlediska památkové péče žádoucím způsobem a staly se dokonce

■ Poznámky

35 Braniš (pozn. 22), s. 51.

36 Čechy (pozn. 6), s. 227.

37 NA, f. PÚ/R – Památkový úřad Vídeň, kart. 10, dopis R. Hönigshmidy z 28. 12. 1916.

38 Viz obr. 4.

39 Vybudování příčky současně s úpravami oken ambitu dokládá stratigrafie omítek a nátěrů zjištěná restaurátorským průzkumem v roce 2009 – viz Čech (pozn. 24).

40 V roce 1893 v klášteře působilo 7 členů kongregace, v roce 1912 jich bylo 15. K tomu viz: Martin Medera, *Kolej redemptoristů v Českých Budějovicích v letech 1885–1930* (diplomová práce), Historický ústav FF JU v Českých Budějovicích, České Budějovice 2001, s. 112.

41 NA, f. PÚ/R – Památkový úřad Vídeň, kart. 10, byly schváleny nařízením c. k. ministerstva pro kult a vyučování ze dne 17. 12. 1910 Z:17651 s celkovými náklady 16 500 korun.

i předmětem kritiky veřejnosti. Ta si všímala především dobře viditelných prací probíhajících ve stejné době na fasádě klášterního kostela. Z citované korespondence je ale zřejmé, že i situace v pohledově méně exponované části kláštera, respektive v křížové chodbě, se vyvíjela kontroverzně. Hlas veřejnosti je zřetelný v dopise budějovického „aktivisty“ a laického historika Františka Miroslava Čapka⁴² ze dne 19. 9. 1912, adresovaném vídeňské Centrální komisi (mimořádně je to jediný zachovaný dopis z předválečné klášterní „památkářské“ korespondence psaný česky).⁴³ Čapek v něm mimo jiné žádá, „aby bylo okamžitě zakročeno, aby krásná stavba dominikánského kláštera (...) nebyla zcela zohybnuta“, a sděluje, že „kostel se opravuje bez veškerého vkusu, (...) zdi jsou nahrubo omítány a modravou barvou natírány. Nevhodnou volbou úpravy, Bůh ví kým navržené, snad jen zedníku na vůli ponechané, působí nyní celek tak odporně, že se pozastavují nad tím i lidé, kteří nemají pro památky staré ani smyslu“. Z dalších slov je patrné, že působení konzervátora Schmidta bylo v té době v Budějovicích předmětem veřejné polemiky, neboť Čapek se expresivně ptá: „Pro Bůh, což není tu moci, aby konzervátor pan Schmidt donutil příslušné činitele, aby bylo šetřeno vkusu, starobylosti a rázovitosti? Proč pan Schmidt neřídí opravu, tu jest otázka všeobecná a v časopisech se o tom marně píše.“ Na závěr Čapek žádá, aby „je-li možno ráčiž slavná Komise zakročiti a zdůrazniti, aby se stala náprava a volen jiný způsob k opravě“. Na kritiku reagoval zemský konzervátor Rudolf Hönigsmid (1876–1967) dopisem Centrální komisi ze dne 5. 3. 1913.⁴⁴ Hned v úvodu píše, že „během renovace v dominikánském kostele v Budějovicích se stalo množství přehmatů, které mohou být pokládány za klasický příklad nutnosti častější inspekce všech důležitých restaurátorských prací prostřednictvím orgánů pro památkovou péči“. Poté podrobněji uvádí problematické zásahy na klášterním kostele a v závěru konstatuje, že za účelem „předcházení incidentům podobné povahy, byla správa okresního stavitelství v Budějovicích důrazně požádána ve všech relevantních otázkách až do jmenování konzervátora památkové péče pro Budějovice udržovat dohodu se samotným k. k. zemským konzervátorem“. Z citovaného dopisu je mimo jiné zřejmé, že půl roku po akceleraci památkářských problémů kolem budějovického kláštera konzervátor Schmidt již svou funkci nevykonával.⁴⁵ Tím ale celá kauza neskončila. Podobně jako v případě Mockerovy inspekce v budějovickém klášteře v roce 1865 si Centrální komise v reakci na Hönigsmidovo sdělení vyžádala dopisem ze dne 8. 4. 1913

místní šetření, jímž pověřila zemského stavebního radu, architekta a památkového experta Ludvíka Lablera (1855–1930) a architekta, historika a památkáře Karla Friedricha Kühna (1884–1945), který v té době ve vídeňské Centrální komisi vykonával funkci technického sekretáře. Oba experti budějovický klášter navštívili a po místním šetření protokolárně konstatovali, že práce na kostele byly provedeny s chybami a plánované práce v klášteře nebyly k datu jejich návštěvy ani zahájeny. V protokolu chyby podrobněji popisují a stanovují postup jejich nápravy. V závěru ale ve snaze o objektivitu konstatují, že „všechny již realizované práce dle výslovného prohlášení příslušného okresního vrchního stavebního inženýra Müllera byly realizovány v dorozumění s dřívějším k. k. konzervátorem [patrně V. Schmidtem, pozn. autor] a že nebyly vykonány žádné jiné práce než pouze ty, které byly schváleny v dorozumění s c. k. Centrální komisí pro památkovou péči ve Vídni a protože tyto práce byly provedeny technicky spolehlivě a během příslušných kolaudací nebyla vznesena ze strany tehdejšího c. k. konzervátora žádná námítka, nemůže c. k. okresní stavební správa v Budějovicích v tomto případě s ohledem na domnělý dobrý úmysl nést vinnu“.⁴⁶

Zmiňovaný vrchní inženýr Müller sehrál posléze také důležitou úlohu ve jmenování nového c. k. konzervátora. Po odstoupení V. Schmidta se jím stal v roce 1913 člen kapituly katedrály sv. Mikuláše v Českých Budějovicích, emeritní profesor církevních dějin a dějin církevní architektury na budějovickém kněžském semináři Dr. Johann Praschl (1872–1939). Ten totiž v dopise ze dne 2. 5. 1913 sděluje zemskému konzervátorovi R. Hönigsmidovi, že se rozhodl funkci c. k. konzervátora přijmout právě po naléhání inženýra Müllera a se souhlasem budějovického biskupa.⁴⁷

Pro následující roky se korespondenci státní památkové správy k budějovickému klášteři, respektive křížové chodbě zatím nepodařilo dohledat. V letech 1923 a 1933 probíhaly z iniciativy redemptoristické koleje jako vlastníka opravy interiéru a fasády klášterního kostela, komentované konzervátorem ministerstva školství pro budějovický okres Adolfem Trägrem,⁴⁸ zástupci městské Památkové a umělecké komise i Klubem Za staré Budějovice.⁴⁹

Další vývoj zachycují až archivní fondy budějovického pracoviště NPÚ od počátku 60. let 20. století.⁵⁰ Mezitím ale došlo k zásadním změnám. Po komunistickém převratu v roce 1948 byla kongregace redemptoristů z kláštera v roce 1950 vyhnána. Kostel od té doby spravovalo farní duchovenstvo, prostory konventu zabydlel internát pro studenty budějovických

státních škol, v přízemí, v přímém kontaktu s ambitem, byla zřízena kuchyň a jídelna a od roku 1961 se v konventních prostorách postupně zabydlovala pobočka Lidové školy umění Bohuslava Jeremiáše. Zásadní legislativní i společensko-politickou proměnou prošel i systém památkové péče. Od roku 1958 byl v platnosti zákon o kulturních památkách, na jehož základě vznikla specializovaná organizace s názvem Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody (dále jen KSSPOP). Všechny restaurátorské i stavební práce probíhaly v režii státních organizací a aktivity památkové péče podléhaly ideologickému dohledu, zejména v případech církevních památek. Ve všech dochovaných písemných pramenech jsou zainteresované osoby titulovány primárně slovem soudruh nebo soudružka. Pod tímto zorným

■ Poznámky

42 František Miroslav Čapek (1873–1946), žák J. Braniševa na budějovické české reálné škole, později poštovní úředník v Č. Budějovicích, městský archivář a vlastivědný pracovník, od roku 1914 korespondent Centrální komise. Byl iniciátorem a spolupracovníkem řady národních a kulturních spolků. Zasloužil se o popularizaci sedláka Jakuba Kubaty ze Zbudova, Jana Žižky a dalších jihočeských historických osobností.

43 NA, f. PÚ/R – Památkový úřad Vídeň, kart. 10, dopis F. M. Čapka z 19. 9. 1912.

44 NA, f. PÚ/R – Památkový úřad Vídeň, kart. 10, dopis Rudolfa Hönigsmida z 5. 3. 1913.

45 NA, f. PÚ/R – Památkový úřad Vídeň, kart. 114, rezignaci V. Schmidta ke dni 17. 10. 1912 zmiňuje R. Hönigsmid v souvislosti s návrhem nových konzervátorů dopisem Centrální komisi ze dne 24. 1. 1914.

46 NA, f. PÚ/R – Památkový úřad Vídeň, kart. 10, zpráva ze dne 21. 6. 1913.

47 NA, f. PÚ/R – Památkový úřad Vídeň, kart. 114, dopis J. Praschla ze dne 2. 5. 1913.

48 Adolf Träger (1888–1965), jeden z nejvýznamnějších jihočeských malířů, významný činovník památkové péče a muzejnictví. V roce 1912 spoluzakladatel Klubu Za staré Budějovice, v letech 1914–1918 dopisující člen c. k. Centrální komise pro památkovou péči ve Vídni, od roku 1917 do 50. let 20. století konzervátor státní památkové péče pro České Budějovice, v květnu 1945 pověřen správou a obnovou Městského muzea, roku 1959 jmenován členem krajské komise památkové péče v Českých Budějovicích.

49 Vladimír Denkstein, Oprava klášterního kostela v Českých Budějovicích, *Za starou Prahu. Věstník Klubu Za starou Prahu* XVII, 1933, s. 20–21.

50 Spisový archiv Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Českých Budějovicích (NPÚ, ÚOB ČB), složka dominikánský klášter. Ze stejného zdroje je citováno i v následujícím textu, pokud není uvedeno jinak.

8a

8b

Obr. 8. České Budějovice, bývalý dominikánský klášter, 8a – náleží středověkého sedlového portálu v severním poli východního křídla křížové chodby; 8b – odstraňování zadržky kružbového okna v sousedním poli křížové chodby. Foto: Karel Krejčí, archiv NPÚ, ÚOP ČB, 1965.

úhlem je také nutné zachované prameny interpretovat. Mimo jiné to znamená, že to, co se při četbě dochovaných zpráv může jevit jako ne zcela korektní postup z hlediska památkové péče, nemusí být nutně výsledkem nedbalosti nebo nevzdělanosti aktérů, ale může jít o výsledek křehkého balancování nebo tvrdého střetu dobře míněných záměrů s pokřivenou realitou totalitního režimu, který sice formou nového zákona deklaroval povinnost péče o kulturní dědictví, ve skutečnosti ale toto dědictví ideologicky kádrolal a podle toho s ním i nakládal. V úvahu je také nutné vzít skutečnost, že úkoly památkové péče zajišťovalo na území Jihočeského kraje v roce zřízení KSSPPOP celkem 5 lidí a v roce 1962 pouze o dva více.⁵¹

Za těchto společensko-politických a praktických pracovních podmínek probudilo zvýšenou aktivitu státních úřadů a orgánů památkové péče obdobně jako před sto lety očekávání klášterního jubilea. Je ale dobově příznačné, že se v zachovaných dokumentech nemluví o jubileu kláštera, ale vždy pouze o výročí založení města. Dobovou atmosféru dokresluje také skutečnost, že plánované oslavy založení města spojil tehdejší organizační výbor s oslavou dvaceti let od osvobození Rudou armádou, s ukončením pětiletky i sovětské sedmiletky a prezentací úspěchů socialistické společnosti.⁵² Záměr rekonstrukce kláštera dokládá dopis tehdejšího ředitele KSSPPOP Karla Švejdy z 16. 1. 1962⁵³ adresovaný Státnímu ústavu památkové péče a ochrany přírody v Praze. Švejda informuje o záměru „odboru školství a kultury rady Okresního národního výboru upravit a veřejnosti zpřístupnit některé části bývalého dominikánského kláštera, zejména cennou gotickou křížovou chodbu, která je znešvažena různými přičkami“. Počítalo se také „s některými vnějšími zahradními úpravami, ze-

jména v kvadratuře a v prostoru při klášteře“. Dále Švejda žádá o „vyslání odborníka pro provedení uměleckohistorického průzkumu a (...) zahradních úprav (...), aby mohla být zajištěna co nejvyšší úroveň zamýšlených prací vzhledem k památkové hodnotě objektu“.⁵⁴ Následně vyvíjel aktivitu tehdejší Krajský investorský úřad, který dopisem ze dne 19. 10. 1964 objednal

■ Poznámky

51 Aleš Krejčů, Půlstoletí památkové péče v jižních Čechách. K výročí první zákonné úpravy pro ochranu kulturních památek a vzniku jejího institucionálního zajištění, in: Martin Gaži (ed.), *Památky jižních Čech I*, České Budějovice 2008, s. 9–41.

52 Daniel Kovář, *Fundatio civitatis. Zrození královského města Českých Budějovic*, České Budějovice 2015, s. 145.

53 JUDr. Karel Švejda, ředitel KSSPPOP v Českých Budějovicích v letech 1962–1969.

54 Spisový archiv NPÚ, ÚOP ČB, složka Dominikánský klášter. Ze stejného zdroje pocházejí i další citované materiály, pokud není uvedeno jinak.

9a

9b

Obr. 9a, 9b. České Budějovice, bývalý dominikánský klášter, pohled do rajského dvora s instalovaným otáčivým jevištěm Joana Brehmse, 1965. Foto: Jitka Brehmsová, pozůstalost Joana Brehmse v privátním vlastnictví.

u Jihočeského podniku pro údržbu památek (dále jen JPPÚP) generální opravu křížové chodby a jí předcházející průzkum omítek. V té době, stejně jako před sto lety, plnilo severní křídlo křížové chodby zejména funkci vstupního koridoru do klášterního kostela, východní křídlo přepažovala v druhém poli od severu příčka vzděná na konci 19. století z podnětu konzervátora Braniše. Za ní následoval prostor v délce celého východního křídla ambitu, sloužící jako sklad liturgického zařízení a vybavení klášterního kostela, ukončený v posledním poli východního křídla dřevěnou přepážkou. Jižní křídlo křížové chodby se studniční kaplí bylo přičleněno funkčně k internátu, který měl v klášteře dočasné působiště, a bylo využíváno mimo jiné internátní mládeží jako herna stolního tenisu. Západní křídlo bylo přepaženo dvěma příčkami z doby konzervátorů Braniše a Schmidta. Do rajského dvora se vstupovalo druhotně zřízenými dveřmi v dolní části středního kružbového okna studniční kaple. Stav křížové chodby v 60. letech 20. století a záměry její rekonstrukce popisuje „Záznam o prohlídce křížové chodby v bývalém dominikánském klášteře v Českých Budějovicích“ ze dne 12. 1. 1965. Prohlídky se zúčastnili ak. mal. a restaurátor

M. Schiller,⁵⁵ zástupce JPPÚP J. Hovorka a za KSSPPOP Jan Kalný⁵⁶ a Stanislav Vetter.⁵⁷ Druhý jmenovaný zástupce KSSPPOP vyjádřil v zápise názor, že by bylo žádoucí uvolnit celý klášter ke kulturním účelům a realizovat jeho komplexní opravu. Následně se ale konstatuje, že to není z organizačních důvodů možné a že se provede pouze oprava křížové chodby, která má být vcelku uvolněna od příček a zprístupněna veřejnosti. V té době již byl podle zápisu proveden v křížové chodbě sondážní průzkum, pravděpodobně přítomným restaurátorem M. Schillerem, který neprokázal výskyt gotických maleb. Na základě průzkumu se doporučovalo citlivě očistit klenební konzoly a žebra od mladších nátěrů, přičemž při případných nálezech středověké polychromie se měl další postup konzultovat. Pokud by nebyla zjištěna středověká polychromie, měla být žebra očistěna až na kámen. Stěny měly být pouze očištěny, „přepěnovány“ v odstínu bílé barvy „sražené do reza“. Kružbová okna v severovýchodním rohu ambitu a ve studniční kapli měla být zbavena zazdívek a mělo dojít k otevření nově objeveného zazděného středověkého portálu do rajského dvora v severním poli východního křídla ambitu a zrušení stávajícího vstupu dveřmi v dolní části okna studniční kaple. Celkový harmonogram plánovaných prací byl přesněji zformulován v zápise z května 1965. První etapa měla zahrnout úpravu severního křídla „v rámci oslav 700 – letého výročí založení Českých Budějovic“. Ve druhé etapě, plá-

■ Poznámky

55 Milan Schiller, malíř, restaurátor (1914–2002), studoval u profesorů J. Obrovského a O. Nejedlého na AVU v Praze, věnoval se převážně krajinomalbě, městským zákoutím Prahy, krajíně jižních Čech a Polabí u Děčína, významné byly i jeho restaurátorské práce, např. chrám sv. Mikuláše v Praze, Budějovická brána a fasády zámku v Českém Krumlově.

56 Ing. Jan Kalný (1933), působil na KSSPPOP v Českých Budějovicích od roku 1962 jako architekt, posléze jako vedoucí oddělení architektury, organizoval stavební a restaurátorské práce na památkových objektech, publikoval v odborném i veřejném tisku. Pracovní poměr u KSSPPOP ukončil v roce 1968 a poté až do roku 1988 pracoval v budějovickém Stavoprojektu, kde se věnoval zejména urbanismu. Ing. J. Kalnému děkují tímto za osobní otevřený rozhovor o v mnoha ohledech komplikované práci památkáře v 60. letech 20. století a konkrétně o práci v budějovickém klášteře. Získané informace velmi obohatily a do-vysvětlily „suchou řeč“ zlomkovitě zachovaných dokumentů.

57 PhDr. Stanislav Vetter (1924–1993), pracovník KSSPPOP v Českých Budějovicích od jeho vzniku, a to na pozici historik umění. Pocházel z pražské intelektuální „patricijské“ rodiny, jeho prastrýcem byl architekt a stavitel Jan Bělský, otec Quido Vetter, profesor matematiky a historik vědy, matka Anna Vetterová, rozená Bečvářová, československá politička a aktivistka v prvorepublikovém ženském hnutí. S. Vetter se v KSSPPOP věnoval zejména dokumentaci památek a organizování restaurátorských prací. Je autorem několika publikací o jihočeských zámcích, publikoval v odborném i veřejném tisku. V roce 1968 emigroval do Švýcarska.

Obr. 10. České Budějovice, bývalý dominikánský klášter, západní rameno křížové chodby, výsledek „restaurování“ v roce 1991. Foto: Archiv NPÚ, 2009.

nované na rok 1966, měly být provedeny dlažby ve zbylých křídlech ambitu a odvodnění a rekonstrukce východního křídla. Na rok 1967 byla naplánována rekonstrukce jižního křídla a na rok 1968 rekonstrukce západního křídla.

JPPÚP jako generální dodavatel stavby přistupoval k přípravě akce po profesní stránce odpovědně, jak naznačuje dopis adresovaný KSSPPOP. Pracovník JPPÚP O. Bouška v něm upozorňuje, že se ve výše citovaném zápise z 12. 1. 1965 uvádí, že kamenné prvky se mají očišťovat, přičemž je zřejmé, že se na nich nachází polychromie. Žádá o vyjasnění postupu a o pokyny pro provádějící řemeslníky. Na tuto námitku odpověděl S. Vetter sdělením ze dne 3. 3. 1965, v němž podrobněji rozebírá jednotlivé vrstvy polychromie klenebních žebér a stanovuje, že čištění kamenných prvků od mladších štukových vrstev musí probíhat za důsledného dohledu restaurátora M. Schillera, aby se předešlo poškození gotických barevných vrstev, a že stejný restaurátor provede zkoušky rekonstrukce šedé barevnosti žebér v severním křídle ambitu. Podle zápisu z 16. 3. 1965 pokračovaly práce v severním křídle křížové chodby podle plánu s tím, že k opravě kamenných prvků mělo být přizváno pelhřimovské kamenické družstvo Kámen. Jeho úkolem byla rekonstrukce podlah z kamenných dlaždic, odkrytí částečně zazděných kružeb oken v severovýchodním nároží ambitu, odstranění vyzdívků středověkého sedlového portálu do rajskeho dvora v severním poli východního křídla ambitu, odstranění částečných zazdívek oken studniční kaple a zazdění vstupu (patrně druhotného) do rajskeho dvora umístěného v dolní části centrálního okna studniční kaple. Při odkrývání sedlového portálu ve východním křídle ambitu se ale podle zápisu referenta KSSPPOP adresovaného družstvu Kámen „ukázala značná zvětralost celého pozdně gotického sedlového portálu“ a požadovala se jeho výměna. Podle fotografie částečně odkrytého portálu z fotoarchivu NPÚ, ÚOP ČB nelze zpětně soudit, v jakém stavu skutečně byl, v každém případě ale jeho rekonstrukce byla provedena krajně nekvalitně – z řezaného, kamenicky neopracovaného materiálu nevhodné struktury i barvy, jehož ostře provedená profilace nenavazovala na související originální kružby. Ostatně práce pelhřimovských kameníků byla podle dochovaných zápisů opakovaně předmětem kritiky zainteresovaných pracovníků památkové péče.

10

Pro potřeby projektu vydalo dne 20. 5. 1965 KSSPPOP osobou J. Kalného upřesňující pokyny. Vyplývá z nich mimo jiné, že se počítalo s úpravou kovových zasklených výplní arkádových oken do rajskeho dvora z roku 1912, jimiž byl tehdy podle zemského konzervátora Hönigschmida „zohyzděn pěkný pohled do křížové chodby“. Měly být odstraněny ve dvou arkádách, kde se dochovaly kružby, a opraveny ve zbývajících křídlech ambitu.

V souvislosti s dlouhodobě nevyjasněnou otázkou vhodného využívání kláštera a zejména prostor křížové chodby včetně rajskeho dvora stojí za připomenutí tehdejší aktivity Jihočeského divadla, probíhající rovněž u příležitosti oslav 700. výročí založení města. Z hlediska památkové péče dokumentuje situaci *Zápis o dohodě mezi Jihočeským divadlem a orgány Státní památkové péče* z jara 1965. Uvádí se v něm, že Jihočeské divadlo uvede ve dnech od 26. 6. do 10. 8. v rajskeho dvoře činohru Filip Španělský od Vittoria Alfieriho a že „k tomuto účelu bude postaveno otáčivé jeviště a stupňovité hlediště podle návrhu architekta J. Brehm-se“. KSSPPOP požadovalo vhodnou úpravu hlediště směrem k severnímu křídlu křížové chodby, které bylo „restaurováno a předáno veřejnosti jako ukázka úpravy cenného gotického prostoru“. Dále se v zápise požaduje, aby divadelní produkce nijak neohrozila probíhající stavební a restaurátorské práce v ambitu a po ukončení sezóny uvedla rajskeho dvůr do původního stavu. Na závěr se konstatuje, že divadelní využití rajskeho dvora lze akceptovat v rámci jubilejních oslav, nikoliv ale jako trvalou náplň, mimo jiné také proto, že bude zazděn vstup do

dvora ze studniční kaple, který byl důležitý z hlediska koncepce Brehmsovy divadelní scény,⁵⁸ a obnoven původní vstup z východního křídla, nevhodný pro divadelní provoz. Ten nesla nelibě patrně i duchovní správa kostela. Lze tak soudit podle později publikovaného komentáře režiséra představení M. Fridricha, který napsal, že „církvi svatě příliš nevoněl světský duch divadla a po lednu 1968 vystrčil dráčky a v rámci ‚demokracie‘ nedovolil ‚znesvěcování‘ klášterní půdy“.⁵⁹

Vzrušenou atmosféru ve vztahu k Brehmsově scéně v rajskeho dvoře dokládá také to, že se objevila zpráva o záměru porazit z inscenačních důvodů památný strom – jinan dvojlaločný – v rajskeho zahradě. V této věci oslovilo ministerstvo kultury a školství KSSPPOP, které věc vyšetřilo a odpovědělo, že se jedná o nepodloženou fámu.

Brehmsovo otáčivé jeviště fungovalo v rajskeho dvoře ještě dvě další divadelní sezóny. Projekt rekonstrukce křížové chodby ale odezněl do ztracena pravděpodobně již s koncem jubilejního roku 1965.⁶⁰ V archivu někdejšího KSSPPOP se totiž nezachovaly doklady o dalším

■ Poznámky

58 Brehmsovy záměry v budějovickém klášteře jsou objasněny v publikaci: Joan Brehms a kol., *Scénografické prostory*, Český Krumlov 1987.

59 Citováno 10. 9. 2017 z: <http://www.theatre-architecture.eu/cs/db.html?theatreId=460>, vyhledáno 7. 11. 2017.

60 Stručnou sumarizaci provedených prací publikoval: Jan Kalný, Jihočeská metropole v jubilejním roce, *Zprávy památkové péče* XXV, 1965, s. 249.

11

Obr. 11. České Budějovice, bývalý dominikánský klášter, pohled do křížové chodby ze severovýchodního rohového pole, stav po odstranění druhotné příčky během rekonstrukce podlahy. Foto: Petr Pavelec, 2008.

postupu plánovaných prací a křížová chodba zůstala rozdělena funkčně i fyzicky příčkami z doby působení konzervátorů Braniše a Schmidta. Výsledky celého velkorysého záměru byly nakonec velmi skromné. Rozčarování nad i nadále neutěšeným stavem ambitu i jeho nevhodným využíváním je zřejmé z dopisu okresního konzervátora památkové péče Karla Kakušky⁶¹ adresovaného KSSPPOP dne 6. 2. 1968. Kakuška uvedl, že zná podrobně celý objekt bývalého dominikánského kláštera a že jím řízená okresní komise památkové péče opakovaně upozorňovala na jeho nedobrý stav a neadekvátní využívání. Vrcholem tohoto stavu byla podle Kakušky mimo jiné také skutečnost, že krajské složky památkové péče aktuálně připustily ubytování vojenské pracovní jednotky v klášteře, a důrazně žádal o její vymístění. Při formulování kritického dopisu ale okresní konzervátor nemohl tušit, že horší časy teprve přijdou. Srpnová invaze sovětské armády a následná společenská a politická „normalizace“ odsunuly otázky památkové péče na vedlejší kolej včetně úvah o pokračování rehabilitace kláštera. Beznadějný stav veřejných věcí zasáhl i do osudů památkářů zainteresovaných v 60. letech na obnově kláštera. J. Kalný ukončil své působení v KSSPPOP a věnoval se posléze projektování a urbanismu v budějovickém Stavoprojektu. Historik umění S. Vetter emigroval

do Švýcarska. Na konci roku 1969 byl odvolán a následně penzionován dosavadní ředitel KSSPPOP Karel Švejda a nahrazen normalizačním kádrem Eduardem Klečkou.

Z hlediska koncepce a metodologie památkové péče byl přístup k restaurování křížové chodby v jubilejním roce 1965 v teoretické rovině relativně velkorysý a odborně poučený. Většina zainteresovaných osob si byla i při složitosti vnějších poměrů vědoma důležitosti a významu místa. Původní záměr počítal se synteticky koncipovanou rehabilitací a zpřístupněním celého prostoru ambitu. Projektování předcházelo restaurátorský průzkum a konzultace s památkáři, u složitějších situací se výslovně vyžadovala asistence kvalifikovaného restaurátora nebo dodávka od specializovaných řemeslníků (kamenické práce, zasklívání kružbových oken). Omezené možnosti ve výběru dodavatelů prací v době socialistického hospodářství a další komplikace ale v praxi vedly k ústupkům z kvality prací a nakonec k rezignaci na celkovou koncepci. Fyzická, funkční a vizuální separace jednotlivých částí ambitu se nezměnila. Dokončeny byly pouze práce v severním křídle. Památkový záměr formulovaný S. Vetterem se zde koncentroval zejména na středověké architektonické články. Úprava měla spočívat v odstranění mladších štukových vrstev, očištění, „fixáži středověké polychromie, retuších v místech bez polychromie a konečně fixáži“. Čištění prováděl výše zmíněný stavební podnik. Podle záměru mělo probíhat pod „pravidelnou a častou“ kontrolou restaurátora. Z výsledku lze ale soudit, že při čištění došlo k podstatnému úbytku zachova-

né středověké polychromie a ve většině ploch se kamenné články nakonec prezentovaly v očištěném kamenném materiálu. Původní záměr sice již zřetelně reflektoval dobově aktuální wagnerovské teze proti čištění kamene,⁶² výsledek ale spíše připomínal puristické realizace 19. století nebo jejich „zpopularizované“ verze, bohužel frekventované a široce rozšířené až do současné doby. Celek ještě zhoršila kamenicky nekvalitně provedená rekonstrukce portálu do rajskeho dvora a dalších prvků. Výsledek je dobře viditelný mimo jiné na fotografii křížové chodby ve druhém vydání publikace vytištěné u příležitosti jubilejního roku.⁶³

Myšlenka rehabilitace křížové chodby a nového využití kláštera znovu ožila na konci komunistické éry v roce 1988. Tehdejší Odbor kultury Městského národního výboru zpracoval *Návrh na využití objektu bývalého dominikánského kláštera v Českých Budějovicích*. V přízemí konventu včetně prostor křížové chodby měla vzniknout nová expozice Jihočeského muzea představující dějiny města od nejstarších dob až po socialistickou současnost a v patře konventu a částečně i v podkrovních prostorách se počítalo s provozem lidové školy umění. Ze záměru ale nakonec sešlo, následovala změna společenských poměrů v roce 1989 a následný postupný návrat kláštera církvi. Část budov konventu včetně jižního a západního křídla ambitu ale zůstávala i nadále v majetku města a ve správě Lidové školy umění Bohuslava Jeremiáše, jejíž ředitel objednal dne 15. 4. 1991 „odbornou opravu klenby v Křížové chodbě v budově kláštera“. Tu posléze provedl odborný restaurátor, v jehož technické zprávě se uvádí, že stav žeber a ar-

■ Poznámky

61 Karel Kakuška (1921–2002), výtvarník, konzervátor památkové péče, pracovník městského národního výboru v ČB. Aktivně se zasazoval o ochranu památek. V době tzv. normalizace byl zbaven možnosti veřejného působení. Roku 1991 založil spolu s Alenou Trágerovou Klub přátel Českých Budějovic, který navázal na přerušenu činnost Klubu Za staré Budějovice. Jako jeho dlouholetý předseda se zasloužil o obnovu pomníků J. V. Jirsíka a A. Lanny (1993). Připravil řadu přednášek, popularizačních článků a publikací na téma výtvarného umění a dějin architektury. Obrazy K. Kakušky byly představeny veřejnosti prostřednictvím výstav.

62 Václav Wagner, Na původní kámen očistiti, in: Václav Wagner, *Umělecké dílo minulosti a jeho ochrana*, Praha 1946, s. 39.

63 Jakub Pavel – Eva Šamánková, *České Budějovice*, Praha 1978, obrazová příloha č. 18; nebo v barevné verzi v nezměněné podobě: Michal Tůma, *České Budějovice, město na cestě*, České Budějovice 2005.

12

Obr. 12. České Budějovice, bývalý dominikánský klášter, pohled do vestibulu křížové chodby před transferem náhrobních kamenů do interiéru klášterního kostela. Foto: Petr Pavelec, 2008.

chitektonických prvků v západním křídle ambitu se nachází ve „značně neutěšeném stavu a je narušena statika klenebních žeber“. Podle zachovaných fotografií z následně restaurátorské zprávy⁶⁴ i podle faktického výsledku restaurování je ale bohužel zřejmé, že restaurátorský zásah tento stav paradoxně ještě radikálně zhoršil. Patrně bez vědomí nebo za pasivního přihlížení odpovědných pracovníků památkové péče⁶⁵ restaurátor kromě jiného navrhl a poté i provedl očištění kamenných přípor, klenebních konzol, navazujících kamenných výběhů a k nim připojených klenebních žeber z cihlových tvarovek. Chybějící prvky doplnil tvarově neadekvátními výdusky a následně provedl barevně kontrastní, bílé spárování. Podle zachované dokumentace přitom bezesbytku odstranil zachované vrstvy středověké polychromie a nevhodnou technologií vážně poškodil zachované architektonické články. S odstupem více než čtvrt století lze tuto etapu restaurování křížové chodby kláštera vnímat jako obraz a produkt dlouhodobě neutěšených poměrů v teorii i praxi památkové péče a částečně i nadále přítomnou deformovanou ozvěnu purismu 19. století. Z hlediska památkové péče se tímto zásahem završilo velmi specifické období trvající téměř přesně jedno století. Na jeho počátku byl v roce 1894 dobře míněný úmysl Branišův zamezit devastaci nevyužívaných částí křížové chodby

jejím dvojnásobným přepažením. Důsledkem bylo prostorové i funkční rozdělení původně jednotného prostoru. Jeho oddělené části se poté vyvíjely rozdílně vlivem provozních záležitostí, teoretických i praktických dobových podmínek záměrů památkové péče, pokřivených společenských poměrů v době komunismu a postupného úpadku oboru.

V 90. letech 20. století se díky relativně dobré spolupráci mezi církví jako vlastníkem a budějovickým pracovištěm tehdejšího Památkového ústavu podařilo po roce 1993 zahájit a postupně uskutečnit restaurování interiéru klášterního kostela a prostoru v podvěží klášterní tzv. Bílé věže.⁶⁶ V roce 1996 se znovu zvažoval záměr rehabilitace křížové chodby kláštera a tehdejší Okresní úřad v Českých Budějovicích jako správní orgán vydal k akci „rekonstrukce kláštera s rajským dvorem“ rozhodnutí. Ve vztahu k ambitu se požadovalo opět odstranění příček a vyjmutí kovových zasklených výplní z doby konzervátora Schmidta, „které nekorespondují s původní kamennou kružbou a působí rušivě“. Měly být nahrazeny „co nejjednodušší prosklenou plochou čirým sklem a pokud to technologie dovolí bez dalšího členění“. V souvislosti s tímto záměrem stojí také za zmínku, že nekvalitní replika kamenného portálu do rajského dvora z roku 1965 měla být odstraněna a nahrazena „rekonstrukcí“ svislých prutů navazujících na původní kamenné kružby. Navrhovatelé tohoto postupu pravděpodobně nevěděli, že nový portál, i když nepovedený, kopíroval původní středověký portál, odkrytý v roce 1965 pod mladší zazdívkou. Odstraněním kopie by se ztratila

stopa, i když deformovaná, původního stavu. Záměr rekonstrukce ambitu s rajským dvorem se ale nakonec neuskutečnil, stejně jako několik předchozích pokusů.

Mezitím ale postupovaly práce v interiéru klášterního kostela, opravy krovů kostela i kláštera a nakonec došlo i na více než století opakovaně plánovanou a opakovaně nerealizovanou rehabilitaci ambitu a rajského dvora. Rozhodující okamžik přišel až v novém tisíciletí, kdy správa kláštera, respektive budějovické biskupství zadalo zpracování projektu.⁶⁷ Zásadní iniciační a koncepční jednání v této záležitosti proběhlo na podzim roku 2004.⁶⁸ Za vlastníka památky se zúčastnili technici Jaroslav Vosejčka, František Mrozko, František Popp a duchovní správce P. Tomáš Piechnik. Za Památkový ústav byli přítomni Petr Pavelec, Marek Ehrlich a Bohuslav Prokeš, dále restaurátoři Alois Martan a Richard Rudovský a projektant Lubor Gregora. Za českobudějovické biskupství se ve věci rehabilitace ambitu významně angažoval také P. Adolf Pintíř, tehdejší děkan budějovické katedrály sv. Mikuláše a posléze generální vikář diecéze. Při jednání byly dohodnuty vstupní podmínky celého projektu, který od počátku počítal s celkovým otevřením a zpřístupněním křížové chodby. Po provedení vstupních průzkumů se také počítalo pokud možno se sjednocujícím syntetickým přístupem ke všem etapám restaurování. Na vstupním jednání byly dohodnuty základní body, od nichž se postupně odvíjely další práce a etapy projektu.⁶⁹

■ Poznámky

⁶⁴ Richard Rudovský, *Dominikánský klášter, technická zpráva* (nepublikovaný strojopis, archiv NPÚ, ÚOP ČB č. 2282), Budějovice 1991.

⁶⁵ V archivu ÚOP, NPÚ ČB se k této akci nezachovaly žádné materiály s výjimkou výše citované dokumentace.

⁶⁶ Petr Pavelec, *Nové poznatky o klášterním kostele Obětování Panny Marie v Českých Budějovicích, Zprávy památkové péče* LVI, 1996, s. 296–305.

⁶⁷ Projekt zpracovala firma MURUS – MONUMENTA RENOVAMUS, s. r. o., Mánesova 3, České Budějovice.

⁶⁸ Zápis ze vstupního jednání k zpřístupnění a restaurování křížové chodby bývalého dominikánského kláštera v Českých Budějovicích, archiv NPÚ, ÚOP ČB.

⁶⁹ Vykližení církevního depozitáře ve východním křídle ambitu, provedení potřebných restaurátorských průzkumů omítek a barevných vrstev za účelem zjištění informací pro další rozpracování projektu a formulaci restaurátorských záměrů, provedení průzkumů kamenných a cihlových architektonických článků, zpracování přesného zaměření křížové chodby, provedení průzkumů klimatických poměrů v křížové chodbě, zpracování podrobné projektové dokumentace na základě provedených průzkumů, minima-

Vlastní práce byly zahájeny ve východním křídle ambitu a postupovaly etapově v dalších křídlech a souvisejících prostorách. Postupně byly vybourány dělicí příčky zřízené před sto lety za působení konzervátorů Braniše a Schmidta, sjednoceno řešení podlah, restaurována a rekonstruována barevnost stěn i architektonických prvků a restaurovány postupně objevované nástěnné malby nebo architektonické články. Koncepce rehabilitace byla v zásadě syntetická, sjednocujícím prvkem se stala především pozdně gotická okrová a červená polychromie architektonických článků, která byla po odkrytí buď v originále restaurována, nebo podle zjištění průzkumů⁷⁰ a v návaznosti na restaurované části originálu rekonstruována. Jako další výrazný sjednocující prvek působila rekonstrukce podlah podle doloženého historického stavu, kombinující kamenné desky a cihlové povrchy. V severním křídle byla ponechána podlaha z žulových desek realizovaná v době konzervátora Braniše. V tomto základním sjednocujícím rámci se postupně prezentovaly další restaurované nálezy nebo prvky zachované z různých časových období. V průběhu prací došlo také na opakující se památkářská „dilemata“ táhnoucí se jako červená nit úsilím o rehabilitaci křížové chodby od počátku působení státní památkové péče. Jedním z nich bylo zasklení arkádových oken, odmitnuté v roce 1908 Branišem a povolené o čtyři roky později Schmidtem. Podle konzervátora Hönigschmida tím byl „zohyzděn“ pohled do křížové chodby a podle rozhodnutí výkonného orgánu památkové péče z roku 1996 působila okna v ambitu „rušivě“. V roce 2011 bylo opět nutné zaujmout k této záležitosti postoj a rozhodnout o dalším postupu. V pracovním týmu projektu panovaly na řešení arkád rozdílné názory. Zvažovala se realizace výplní v podobě nových kamenných kružeb s využitím v klášteře zachovaného tvarosloví, nebo naopak neutrální a vizuálně co nejméně invazivní zasklení s minimem vnitřního členění. Navrhovalo se také zcela nové, výtvarně koncipované řešení.⁷¹ Protože ale žádný z návrhů nezískal všeobecnou podporu pracovního týmu, bylo nakonec rozhodnuto opravit stávající konstrukce z roku 1912, přestože byly v minulosti opakovaně negativně hodnoceny. Nakonec tedy zvítězil pragmatismus, respektive akceptace zažitého a funkčního stavu před nejistým výsledkem možných nových řešení. V odůvodnění rozhodnutí výkonného orgánu památkové péče je ale znát snaha o povýšení pouhé akceptace a pragmatismu na explicitní přiznání jistých kontextuálních a historických hodnot, když se konstatuje, že „výplně otvorů dotvářejí prostor křížové chodby, ve které se dominantně uplatňují prvky gotické fáze“.⁷²

Dalším letitým dilematem bylo umístění kamenných náhrobních desek. Na jejich hodnotu upozorňoval již v roce 1865 Josef Mocker. Josef Braniš je v roce 1904 při rekonstrukci podlah z pietních důvodů zachránil a kvůli nedostatku místa při stěnách kostela je nechal umístit ve vestibulu ambitu. Jeho následovník F. V. Schmidovi tam ale již v roce 1912 „překážely“. Během posledního projektu se opakovaně diskutovalo o tom, že umístění náhrobních kamenů ve vestibulu konventu, který plní funkci vstupního prostoru a má spíše komunikační a provozní charakter, je skutečně nevhodné. Současně se prověřovaly možnosti přemístění mobiliáře v interiéru kostela tak, aby se v západní části trojlodí vytvořil pro náhrobníky prostor. To se nakonec podařilo, náhrobníky byly přemístěny ke stěnám interiéru kostela a přitom také poprvé od doby svého vyjmutí z podlah klášterního kostela a křížové chodby kvalifikovaně restaurovány. Po přemístění náhrobníků se znovu otevřela letitá otázka výraznějšího oddělení vestibulu konventu od vlastního prostoru křížové chodby. Josef Braniš takové oddělení v roce 1908 důrazně odmítl z bezpečnostních, klimatických a estetických důvodů, neboť mimo jiné „umístěním zádveří by byl zcela zkažen nejmalebnější pohled v křížové chodbě a naši umělci by byli připraveni o nejhezčí budějovický námět“. O několik let později se proti zádveří znovu důrazně vyslovil konzervátor Hönigschmid, když konstatoval, že by jím byl „zcela zásadně poškozen nerušený pohled do pěkné křížové chodby“. V následujícím století se tento záměr již neopakoval. Teprve výše zmíněný transfer náhrobníků a potřeba výraznějšího oddělení provozu kostela a prostoru konventu od vlastní křížové chodby otázku zádveří znovu otevřely. Navržena byla dělicí stěna s posuvnými dveřmi, řešená v moderním materiálu i designu. Ta byla nejdříve na místě provizorně osazena v podobě zjednodušeného modelu, aby mohla být ve všech souvislostech zevrubně posouzena. Současně návrh projednala interní komise NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích. V odborném vyjádření se následně konstatovalo, že realizace je možná, neboť „dělicí stěna nezasahuje do žádných detailů interiérové výzdoby a je navržena v místě pravděpodobné dřívější stěny“.⁷³ Branišem v roce 1908 uváděné bezpečnostní a klimatické námitky byly v roce 2014 již zjevně bezpředmětné a jeho estetické výhrady komise nerefletovala. Přesněji řečeno poukaz na znehodnocení „malebnosti“ vstupu do kláštera nezískal při rozhodování zásadní váhu, neboť vybudováním přepážky – zádveří – se vizuální zážitek z pohledu do křížové chodby nezrušil, ale pouze posunul o pár kroků, respektive oddálil o několik okamžiků.

Je ale zřejmé, že názory na tento zásah se budou i nadále různit. Proto je přepážka navržena jako snadno odstranitelná. Vybudováním zádveří se po opakovaných technických, ideových a jiných překážkách a peripetiích v zásadě symbolicky i prakticky završilo téměř 150 let trvající úsilí o rehabilitaci křížové chodby bývalého dominikánského kláštera v Českých Budějovicích.

Během realizace projektu došlo k řadě významných nálezů, jejichž zevrubný popis a interpretace vyžadují samostatnou studii.⁷⁴ Jedná se zejména o nově objevené nebo z minulosti již známé a na místě zachované nástěnné malby, architektonické články a stavební prvky (dveře, okna apod.) z období od počátků kláštera až do 20. století. Ty byly restaurováním nebo vhodnými úpravami a opravami zakomponovány do celku rehabilitované křížové chodby. Vzniklo tak prostředí, v němž se přirozeným způsobem zrcadlí bohatá historie kláštera a které současně vytváří kultivované a inspirativní místo pro duchovní i kulturní aktivity, jež se v otevřeném a veřejnosti přístupném prostoru ambitu i rajského dvora odehrávají.

■ Poznámky

listická úprava rajské zahrady, stanovení časového plánu plnění úkolů.

70 Jiří Čech, *Vstupní zpráva o restaurátorském průzkumu východní strany křížové chodby bývalého dominikánského kláštera v Českých Budějovicích* (nepublikovaný strojopis, archiv NPÚ, ÚOP ČB), leden 2005. Průzkumy a restaurování kamenných prvků prováděli restaurátoři Lukáš Hosnedl a Jan Korecký, příslušné restaurátorské zprávy jsou uloženy v archivu NPÚ, ÚOP ČB.

71 Lubor Gregora – Martin Weber – Věra Vejsová, *Koncepční studie řešení oken ambitu* (nepublikovaný strojopis uložený v archivu firmy Atelier HERITAS České Budějovice, č. 1264), nedatováno.

72 Rozhodnutí z 21. 9. 2011, spisový archiv NPÚ, ÚOP ČB.

73 Odborné vyjádření NPÚ, ÚOP ČB ze dne 25. 2. 2014, spisový archiv NPÚ, ÚOP ČB.

74 Částečně byly již nálezy popsány v: Pavelec (pozn. 66). – Idem (pozn. 1). – Idem, Císař Karel IV. v křížové chodbě dominikánského kláštera v Českých Budějovicích, *Zprávy památkové péče* LXIX, 2009, s. 219–220. – Idem, Středověká nástěnná malba v jižních Čechách. Sumarizace výzkumu nově odkrytých a restaurovaných maleb v období mezi roky 1993–2012 (disertační práce), Katedra dějin umění, FF UPOL, Olomouc 2013, s. 42n. – Roman Lavička, Založení a výstavba dominikánského kláštera, in: Roman Lavička – Ladislav Čapek – Jiří Fröhlich et al., *Královská založení na jihu Čech za vlády posledních Přemyslovců*, České Budějovice 2016, s. 236–251. – Kovář – Lavička (pozn. 2).